

Ղ. Դավաթյան

ՓԵՏՐՎԱՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Համաշխարհային առաջին պատերազմի տարիներին և փետրվարյան ռե-
վոլյուցիայի նախօրեին Անդրկովկասի բոլշևիկյան կազմակերպությունների աշ-
խատանքը ղեկավարում էր ՌՍԴԲՊ Կովկասյան բյուրոն, որն ընտրել էր կով-
կասյան բոլշևիկյան կազմակերպությունների՝ 1915 թ. կայացած խորհրդակցու-
թյունը՝ մեծ Հենինի համաժողովում աշակերտ Ստ. Շահումյանի գլխավորու-
թյամբ:

Հաշվի առնելով Անդրկովկասի առանձնահատկությունները, առաջնորդ-
վելով Կենտրոնական Կոմիտեի և Վ. Ի. Հենինի ցուցումներով, ՌՍԴԲՊ Կով-
կասյան բյուրոն լայն գործունեություն է ծավալում աշխատավորների ռեվոլյու-
ցիոն շարժումը ղեկավարելու ուղղությամբ: Կովկասյան բյուրոն բոլշևիկյան
տեղական կազմակերպությունների միջոցով պրոպագանդում է պարտիայի լո-
զունգները, հետևողական պայքար մղում մենշևիկների, էսենների, բուրժուա-
նացիոնալիստական պարտիաների դեմ, որոնք այս կամ այն տիպի «պաշտ-
պանողական» դադափարներով մթագնում էին մասսաների գիտակցությունը:
Այդ աշխատանքի մասին գեոեա 1916 թ. գրում և հավանություն է տալիս Ժնե-
վում հրապարակվող ՌՍԴԲՊ Կենտրոնական Կոմիտեի օրգան «Սոցիալ-դե-
մոկրատ» թերթը:

«Հուրեր Կովկասից» հոգվածում՝ լրագիրը գրում է. «Ինտերնացիոնալիստ-
ների — բոլշևիկների Անդրկովկասյան կազմակերպությունը... ռեվոլյուցիոն
մարքսիզմի գրոշը Կովկասում լավ ու հաջողությամբ է պաշտպանում նաև ներ-
կա ծանր օրերին...»

Շարժումը ծավալվում է և ընթանում բացառապես ռեվոլյուցիոն սոցիալ-
դեմոկրատների, ինտերնացիոնալիստների լոզունգներով... Հնայած բոլոր խո-
չընդոտներին բոլշևիկյան հոսանքը Կովկասում նկատելիորեն աճում է»¹:

Եվ իրոք, ինչպես ամբողջ Ռուսաստանում, Անդրկովկասում ևս ռեվոլյու-
ցիոն շարժումն օրըստօրե ծավալվում էր, ընդունում ակտիվ բնույթ:

Պատերազմը հիմնովին քայքայել էր ցարական Ռուսաստանի էկոնոմի-
կան, սասանել ինքնակալության հիմքերը, խտրորեն վատթարացել էր առանց
այդ էլ անտանելի պայմաններում գտնվող աշխատավորության դրությունը:
Պատերազմական ծախսերը հասնում էին առասպելական թվերի: Միայն Ռու-
սաստանի մեկ օրվա պատերազմական ծախսը 1915 թ. վերջերին հասնում էր
մինչև 2 500 000 ֆունտ ստերլինգի²:

¹ «Социал-демократ», № 31, 29 փետրվարի 1916:

² «Պայքար», № 2, 10 հունվարի 1916:

Ամբողջ երկրով մեկ սաստկանում էր դժգոհությունը՝ պատերազմից, ցարական ռեժիմից, Հաճախակի բնույթ են ստանում գործադուլները, «կանանց լուծները», գյուղացիական ելույթները, հուլումները զորքի մեջ։

Այս պայմաններում Վ. Բ. Լենինը ձևակերպում է ռևոլյուցիոն սոցիալ-դեմոկրատիայի հետևյալ պրակտիկ ծրագիրը. «Մասսայական ռևոլյուցիոն գործողությունների պաշտպանում, զարգացում, ծավալում ու սրում, անլեզակազմակերպությունների ստեղծում...»¹ Պարտիան աշխատատեղերում առաջնորդում էր ցարիզմի դեմ նոր մարտերի, առաջնորդում էր տասուլելու ինքնակալությունը։

Պատերազմը բացահայտեց ցարական կարգերի լիակատար անանկությունը։ Բոլշևիկյան պարտիան իր ամբողջ ուշադրությունը կենտրոնացնում է տվյալ էտապի ամենագլխավոր խնդրի՝ ցարիզմի տասուլումը իրագործելու խնդրի վրա։

Գործնականում այդ խնդիրը կենսագործում է Պետրոգրադի պրոլետարիատը՝ զինվորների աջակցությամբ։ 1917 թ. փետրվարի 25-ին տեական գործադուլները Պետրոգրադի բանվորական ռայոններում վեր են ածվում քաղաքական համընդհանուր ելույթների։ Փետրվարի 26-ին մի շարք տեղերում բանվորները զինաթափում են ոստիկանությանը և զինվում իրենք։ Նույն օրը ՌՍԴԲՊ բոլշևիկյան կենտրոնական կոմիտեի բյուրոն հրապարակում է մանիֆեստ, որով կոչ է արվում՝ շարունակել զինված պայքարը ցարիզմի դեմ։ Պետրոգրադի կայազորի զինվորների մեջ տարվող պրոպագանդիստական աշխատանքի շնորհիվ՝ փետրվարի 27-ին զորքը հրաժարվում է կատարել հրամանատարության կարգադրությունները, և զինվորներն աստիճանաբար սկսում են անցնել ամբողջ տամբների կողմը։ Փետրվարի 27-ին, երեկոյան դեմ, Պետրոգրադում արդեն հաշվվում էր 60 000-ից ավելի ապստամբ զինվոր։ Բանվորների և զինվորների համատեղ զինված պայքարը բոլշևիկների գլխավորությամբ ապահովում է ցարիզմի դեմ հաղթանակը Պետրոգրադում։

Ցարին գահընկեց անելու լուրը կայծակի արագությամբ տարածվում է ամբողջ երկրում, ինչպես և ուղմաճակատում։ Հեռագրերով, մամուլի միջոցով, նամակներով հաղորդվում է ռևոլյուցիայի հաղթանակը։ Տեղերում ռևոլյուցիոն բանվորները, զինվորները և գյուղացիները հեռացնում են ցարական շինովնիկներին, ցրում պետական առանձին հիմնարկներ։

Բուրժուա-դեմոկրատական ռևոլյուցիայի հաղթանակը հսկայական նշանակություն ունեցավ Ռուսաստանի հասարակական կյանքում։ Մեր երկրի ժողովուրդները, համախմբվելով ռուսական պրոլետարիատի շուրջը, կոմունիստական պարտիայի ղեկավարությամբ կարողանում են ապահովել վերջնական հաղթանակը ցարիզմի դեմ։

Սույն հոդվածով մենք փորձում ենք համառոտակի ցույց տալ, թե ինչպես ընթացավ պայքարն Անդրկովկասում, ինչպես ծավալվեց բուրժուա-դեմոկրատական ռևոլյուցիան, ինչպիսիք էին նրա առանձնահատկությունները, ինչպիսի ձևերով ու մեթոդներով են գործել Անդրկովկասի բոլշևիկները։

¹ Լենին, Երկեր, հատ. 22, էջ 147։

* * *

Հենինյան կենտրոնական կոմիտեի ղեկավարութեամբ Անդրկովկասի բոլշևիկյան կազմակերպութիւնները որպէս ուսական սոցիալ-դեմոկրատական պարտիայի մարտական ջոկատներից մեկը, սերտորեն կապված էր ՌՄԳԶՊ բոլշևիկյան կենտկոմի բյուրոյի, Պետրոգրադի բոլշևիկյան կոմիտեի հետ և դործում էր նրանց հետ լիակատար համագործակցութեամբ:

Պետրոգրադի բոլշևիկյան կոմիտեն կապված էր Ռուսաստանի մի շարք, այդ թվում Մոսկվայի, Բաքվի, Թիֆլիսի, Իվանովո-Վոզնեսենսկու, Խարկովի, Նկատերինոսլավի, Սարատովի, Ռեւելի, Տվերի պարտիական կազմակերպութիւնների և կոմիտեների հետ: Այդ առթիւ վ. Ի. Հենինը գրում է, որ Ռուսաստանի և ընդհանրապէս ամբողջ ինտերնացիոնալի համար Պետրոգրադի պարտիական կազմակերպութեան դործունեութիւնը սոցիալ-դեմոկրատական աշխատանքի տիպար է:

Անդրկովկասի աշխատավորութեան ռեւոլյուցիոն ելույթները Փետրվարյան ռեւոլյուցիայի նախօրեին և ռեւոլյուցիայի ընթացքում գլխավորում էին Բաքվի, Թիֆլիսի, Ալեքսանդրապոլի, Նիդավեւտալի, Քութայիսի, Սուխումի, Բաթումի, Չիաթուրիի, Տկզվիրուլու, Ալավերդու և երկրամասի արդյունաբերական մշուս կենտրոնների սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպութիւնները:

Պետրոգրադի բանվորների օրինակով, նրանց հետ լիակատար համերաշխութեամբ, ելույթներ են ունենում Բաքվի, Թիֆլիսի և Անդրկովկասի արդյունաբերական մշուս քաղաքների բանվորները: 1917 թ. հունվար և փետրվար ամիսներին ընթացքում անընդհատ դործադուներ են տնում Բաքվի նավթարդյունաբերութեան բանվորները: Բաքվի բոլշևիկյան կազմակերպութիւնը ամենայն եռանդով նախապատրաստում էր քաղաքական գործադուի:

Բաքվում քաղաքական գործադու կազմակերպելու նպատակով ագիտացիոն-սլոտպաղանդիստական լայն աշխատանք են ծավալում Բալախանի, Բիրի-Հէյրաթի և Չորնի Դորոգի ռայոնական պարտիական կազմակերպութիւնները:

Բաքվի բաղմազգ սլոտետարիատի գործադուային շարժման մասին գաղափար կազմելու համառ բաժական է թվարկել միայն 1917 թ. հունվար ամիսին տեղի ունեցած գործադուները: 1917 թ. հունվարի 10-ին գործադու են անում «Արքիմեդ» թուջա-սղնձաձուական գործարանի արհեստավորներն ու բանվորները և Թաղիւի թղթի-մանվածքի ֆարիկայի ջուհակները, հունվարի 11-ին՝ «Ռորուր» ընկերութեան բանվորները և եղրայրներ Ջիվանշիրովների թուջա-սղնձաձուական գործարանի բանվորները՝ Սև քաղաքում, հունվարի 13-ին Բիւրինգ ակցիոներական ընկերութեան մեխանիկական դործարանի բանվորները, որոնց հետ, ի ցույց համերաշխութեան, միանում են նույն ֆիրմայի հորատման մասի բանվորները, հունվարի 16-ին՝ Ջհանգիրովի թուջա-սղնձաձուական գործարանի բանվորները, հունվարի 20-ին Բալախանի Սւրալո-կասպիական նավթարդյունաբերական ընկերութեան արհեստավորներն ու բանվորները, Չորնի գորոգի Շտոսլարի և ընկ. սլոդսատաձուական գործարանի բանվորները, հունվարի 24-ին՝ Բալախանի «Ասլերոն-Բինաղադի» ակցիոներական ընկերութեան արհեստավորներն ու բանվորները, նույն՝ 24-ին՝ Բալախանի հորատման ընկերութեան մեխանիկական արհեստանոցների բանվորները, հունվարի 25-ին՝ Բիրի-Հէյրաթի Մուխտարովի ակցիոներական ընկերութեան հո-

րատող կապալառուների արհեստավորներն ու բանվորները. նույն օրոք գործադուլ են անում Լդրայրներ Ամիր Ասլանովների հանքահորերի բանվորները՝ Բալախանում և Կասպիտական մեքենաշինական ու կաթսայագործական գործարանների բանվորները, թվով ավելի քան 2300 մարդ. հունվարի 26-ին գործադուլ են անում Բիրի-Հեյրաթի նավթաշինարարական ընկերության մեխանիկական արհեստանոցների արհեստավորներն ու բանվորները, Բենկենդորֆի և ընկ. գործարանի, Տեր-Թադևոսյանի և ընկ. մեքենաշինական գործարանի և այլ ֆիրմաների արհեստավորներն ու բանվորները¹:

1917 թ. գործադուլները, որոնք տեղի էին ունենում «կորչի ինքնակալությունը», «կորչի սլատերադմը» բոլշևիկյան լողունգների նշանաբանով, աչքի էին ընկնում իրենց միասնականությամբ, կայունությամբ, մասնակիցների աճող հոսանքով, քաղաքական լողունգներ սլաշտսլանելու շեշտով՝ ձգտումով:

Կառավարությանն առանձնապես Երկյուղ էին սլատճառում ռազմական արդյունաբերության բանվորների գործադուլները: Բացի նավթարդյունաբերությունից, որ բացառիկ նշանակություն ուներ սլատերազմի համար, Բաքվի Նահանգում աշխատում էին ևս 50.000 բանվորներ, ըստ որում, դրանք տեղավորված էին այնպիսի ձեռնարկություններում, որոնք անմիջականորեն կապված էին ռազմական արդյունաբերության հետ: Ռևոլյուցիոն շարժումը աճում է նաև նրանց միջավայրում, ինչպես և Թիֆլիսում, Բաթումում, Ալեքսանդրապոլում և այլ վայրերում:

Պարտիայի Կենտրոնական Կոմիտեի ցուցումով՝ բոլշևիկյան կազմակերպությունները պրոպագանդիստական և կազմակերպչական լայն աշխատանք են ծավալում ղինվորների միջավայրում՝ ռազմաճակատի բոլոր հատվածներում, ինչպես և քաղաքների կայադորում:

ՌՍԴԲՊ Կովկասյան բյուրոն, սլարտիայի Թիֆլիսի, Բաքվի, Ալեքսանդրապոլի, Բաթումի Կոմիտեները ղինվորների համար տսլագրում և տարածում են սրոկլամացիաներ և թռուցիկներ: Բոլշևիկները կոնկրետ շրինակներով ցուցադրում են, թե ինչպես ղինվորների կյանքի գնով կապիտալիստները, կալվածատերերը, վաշխառուները միլիոններ են դիդում, ուռճանում ու հարստանում:

Անդրկովկասի բոլշևիկների համառ աշխատանքը տալիս է իր սլտուղները. ղորամասերում ստեղծվում են սլարտիական բջիջներ: 1917 թ. սկզբներին բոլշևիկյան բջիջներ են կազմակերպվում Ալեքսանդրապոլի կայադորում. ռևոլյուցիոն ղգալի աշխատանք է տարվում Ղարսի, Էրզրումի և ռազմաճակատային հատվածի մյուս քաղաքների ղորքերի մեջ:

Ձինվորների ռևոլյուցիոնականացմանը, նրանց ղգոհոլթյան աճմանը մեծապես նսլատում է Ա. Ջալիարիձեի, Բունյաթ Սարգարովի, Բ. Ղարիրջանյանի, Պ. Արվկլաձեի և մյուս բոլշևիկների Եռանդուն աշխատանքը: Նրանք բոլշևիկյան սրոպագանդիստական գործունեության հետ միասին, ստեղծում և ամրապնդում են ղորամասերի սլարտիական բջիջները: Արդյունալետ էր հատկապես սկանսլոր բոլշևիկ Ա. Ջալիարիձեի աշխատանքը Երանում ղտնվող ղորքերի մեջ, Տրապիզոնի Կարմիր խաշում, որտեղ նա գործում էր Բարաթով աղգանունով: Կովկասյան ռազմաճակատի ղինվորների բացառիկ ծանր վիճակը, բոլշևիկյան սրոպագանդան, թիկունքում տիրող ղրու-

¹ ՌՍԴԲՊ ԿՊՊԱ, ֆոնդ 102, միավոր 5, ՎՎ մաս, 5—57 էջեր:

² Աղբյր. ՌՍԽ Պատմական արխիվ, ֆոնդ 509, թղթապանակ 2, 71, էջ 112:

թւան իրադեպությունը ունեցուցի՞ր՝ նականացնում էին զորքին: Մինչդեռ իշխանություններն ու հրամանատարությունը փութաջանորեն փորձում էին հետույաճել նրան բոլշևիկյան սրբապաշտանդայից, ունեցուցի՞ր՝ գաղափարները զանազան ճանապարհներով ներթափանցում էին զինվորների մեջ և սլարարտ հող դառնում իրենց համար:

Բոլշևիկյան կազմակերպությունները զինվորների լայն խավերի սեփականությունն էին դարձնում այն գաղափարը, որ միակ էլքը սլատերադմից՝ ինքնակալության տապալումն է: Ինուցուցի՞ր՝ այս օրինակ աշխատանքով բոլշևիկները հասնում են այն բանին, որ զինվորները մի շարք վայրերում սկսում են սլաշտալանել բանվորների ունեցուցի՞ր՝ ելույթները: Եղկրամասի մի շարք կաշազորներում շոշափելիորեն առկա էր զինվորների ունեցուցի՞ր՝ տրամադրությունը, որը հարկադրված էին խոստովանել նույնիսկ ունեցուցի՞ր՝ թշնամիները: Թիֆլիսի գավառապետը դեկուցում էր, որ թեև զորքը ընդհանրապես խաղաղ է, հանգիստ, բայց նկատելի են անկարգապահություններ, որոնք, եթե հարկ զգացվի ճնշել որևէ խառնակություն, կարող է վերածվել անհնազանդության¹:

Ինուսական երկրորդ ունեցուցի՞ր՝ ալիքը ծավալվում, հասնում է մինչև Խնդրկովկաս, ընդգրկում երկրամասի բնակչության բոլոր խավերն ու դասակարգերը:

Դասակարգային և սոցիալին փոխհարաբերությունների բարդ, ծանր ու չարժած սլայմաններում յուրաքանչյուր սլարտիա և դասակարգ հանդես էր բերում իր վերաբերմունքը ունեցուցի՞ր՝ նկատմամբ, մշակում իր տակտիկան ունեցուցի՞ր՝ զարգացման տվյալ էտապում:

Բոլշևիկներից շատերը հնարավորություն են ստանում դուրս գալու ընդհատակից, սլարտիական կազմակերպությունները բաց են թողնում սրոկլամայիաներ և թուցիկներ, որոնցով կոչ էր տրվում տապալել տեղական իշխանություններն ու հին հաստատությունները և ամենուրեք ստեղծել Սովետներ:

Բաքվում, Թիֆլիսում, Երևանում, Ալեքսանդրապոլում, Քութայիսում, Ելիզավետպոլում և այլ վայրերում տեղի են ունենում միտինգներ և հավաքույթներ, հանդես են գալիս սոցիալ-դեմոկրատները, բացատրում կատարվող անցուդարձերի էությունը, բանվոր դասակարգի վերաբերմունքը դեպի ունեցուցի՞ր՝, սլատերադմի և խաղաղության հարցերը: Շատ հաճախ մեծ քաղաքներում և արդյունաբերական շրջաններում տեղի ունեցող այդ միտինգներն ու հավաքույթները, ունեցուցի՞ր՝ սոցիալ-դեմոկրատների աշխատանքի շնորհիվ, ստանում էին կազմակերպված, նսլատակասլաց բնույթ: Այսպես, 1917 թ. մարտի 5-ին Թիֆլիսի նսլալուովկա բանվորական շրջանում տեղի է ունենում մեծ միտինգ, որին մասնակցում են քաղաքի բազմազգ բնակչությունից մոտ 30—40 հազար մարդ: Միտինգում ընդունվում է հետևյալ բանաձևը.

«1. Բոլոր տեղերում կազմակերպել ժողովրդական իշխանության մարմիններ, 2. հին վարչությունը ամբողջովին վերացնել, 3. հրամանատարական կազմը փոխել նոր կարգի վճռական կողմնակիցներով, 4. հաստատել կատարյալ սլատություն՝ խոսքի, մամուլի, ժողովների ու միությունների, դրանց թվում նաև բանվորական կազմակերպությունների, 5. Աղգերի հավասարություն...»:

¹ ՍՍԻՄ ԿՊՊԱ, ֆոնդ 102, միավոր 108, մաս 71, էջ 11:

² Տե՛ս «Պայքար», № 9, 5 մարտի 1917:

³ Նույն տեղում:

1917 թ. մարտի 5-ին, սեռվյուցիայի հաղթանակից մի քանի օր հետո, Բաքվում կազմվում է Բանվորական Դեպուտատների Սովետ, հետագայում նաև նախաստիական Դեպուտատների Սովետ: Մարտի 7-ին Բաքվի Բանվորների, Զինվորների ու նախաստիների Դեպուտատների Սովետը Ս. Գ. Շահումյանին, նրա բացակայությանը, ընտրում է Բաքվի Սովետի նախագահ:

Բաքվի օրինակով 1917 թ. մարտին Սովետներ են ստեղծվում նաև Աղբյուրեջանի մյուս արդյունաբերական շրջաններում՝ Նիկոլավետպոլում, Շուշում, Նուխում և այլ վայրերում:

Թիֆլիսում մարտի 5-ին ստեղծվում են Բանվորների, իսկ 6-ին նաև Զինվորների Դեպուտատների Սովետներ: Բաքվի և Թիֆլիսի բոլշևիկներն իրենց ամբողջ գործունեության ընթացքում կենսապարծում էին սեռվյուցիայի մեջ պրոլետարիատի հեղեմոնիան ապահովելու լենինյան գիծը: Մարտի 12-ին Թիֆլիսում հրավիրված դատախոսների, ադիտատորների, պրոպագանդիստների և սոցիալ-դեմոկրատական այլ գործիչների խորհրդակցությանը բոլշևիկները հանդես են գալիս հետևյալ առաջարկությամբ. «...Նկատի ունենալով, որ կատարվող բուրժուական հեղափոխության հիմնական շարժիչ ուժերը պրոլետարիատը, դաշակագրությունը և բաղադրների ազդեցությունը բնակչությանը և... սոցիալ-դեմոկրատիայի խնդիրն է՝ հեղափոխական դատակարարի կազմակերպումը պրոլետարիատի հեղեմոնիայի ներքո...»:

Պարտիայի Թիֆլիսի Կոմիտեն պրոպագանդիստների որակյալ կազմեր պատրաստելու նպատակով կազմակերպում է պրոպագանդիստների հատուկ դասընթացներ:

Շուտով իշխանության հին հիմնարկներն արձակվում և Բանվորների ու Զինվորների Դեպուտատների Սովետներ են ստեղծվում նաև Վրաստանի արդյունաբերական մյուս կենտրոններում՝ Քութայսիում, Սուխումում, Բաթումում, Զիաթուրում:

Հսկով ցարի դահլիճության լուրջ, շատ և շատ վայրերում սկսում են միտինգներ ու հավաքույթներ անցկացնել նաև Հայաստանի բանվորներն ու զինվորները: 1917 թ. մարտ ամսին և ապրիլին Բանվորների և Զինվորների Դեպուտատների Սովետներ են կազմակերպվում Երևանում, Ալեքսանդրապոլում, Այավերդում, Սարիգամիշում, Նոր Բայազետում և Հայաստանի այլ վայրերում: Մարտի 8-ին Երևանում ստեղծվում են Բանվորների և Զինվորների Դեպուտատների Սովետներ, Գործադիր Կոմիտեներ:

1917 թ. մարտի 8-ին Ալեքսանդրապոլում բոլշևիկների նախաձեռնությամբ ստեղծվում է տեղի կայազորի Զինվորների Դեպուտատների Սովետ, որը շուտով հրապարակում է իր պաշտոնական օրգանը՝ «Զինվոր» թերթը: Հատկանշական է, որ Գործադիր Կոմիտեի նախաձեռնությամբ ձևավորվում են բաղադր ոստիկանությունն ու ժանդարմերիան. բաղադրում կարգ պահպանելու համար կայազորի զորամասերից ստեղծվում է ժամանակավոր միլիցիա:

Փարսիսյան բուրժուա-դեմոկրատական սեռվյուցիան լսյն արձագանք է դառնում նաև Հայաստանի արդյունաբերական մյուս կենտրոնում՝ Այավերդում, որի պղնձահանքերում այդ ժամանակ աշխատում էր մոտ 5000 բանվոր: Բոլշևիկների ազդեցությամբ այստեղ ևս ստեղծվում են Սովետներ, որոնք պառնում են բանվորների անմիջական մարտական օրգաններ:

«Պայքար» թերթը, որ մեծ աշխատանք է կատարել Անդրկովկասի աշխատավորների քաղաքական դաստիարակության գործում, այսօրես է նկարագրում Փետրվարյան ռեոլյուցիայից անմիջապես հետո Ալավերդում տեղի ունեցող դեպքերը:

«...Համառուսական հեղափոխությունը գործունեության կանչեց և աչդ հանրերում իրենց կյանքը մի կերպ քարշ տվող բանվորությանը: Արդեն ընտրված է բանվորական խորհուրդ, ուր մտնում են բոլոր ազգերին պատկանող ներկայացուցիչներ: Ընտրված է և խորհրդի կատարողական կոմիտե, որը իր կադմակերպման առաջին օրից գործի է անցել և հետզհետե տեղական բանվորության ուշադրության առանցքն է դառնում:

...Տեղական բանվորական խորհուրդը իր ունեցած մի քանի նիստերում արդեն մի շարք կարևոր որոշումներ է կայացրել և գործնական քայլերի դիմել... կատարողական կոմիտեն արդեն ժողովրդականացրել է 8-ժամյա բանվորական օրվա լոզունգը նույն ուղղությամբ, ինչ ուղղությամբ, որ այդ հարցերը բանաձևված են Պետրոգրադում տեղի ունեցած համառուսական բանվորական խորհուրդների ներկայացուցչական ժողովում:

Պղնձահանքում տեղի են ունեցել մի շարք միտինգներ, ուր խոսել են սուսերեն, հայերեն և թուրքերեն լեզուներով:

Այս միտինգներին... դրվել և բացատրվել են այնպիսի կարևորագույն հարցեր, ինչպես են բանվորական և սինվորական խորհուրդների ներկայացուցիչների համագումարի բռնած դիրքը գեպի ժամանակավոր կառավարությունը, գեպի պատերազմը, գեպի հողային հարցը և այլն»¹:

Ալավերդու պղնձահանքերի բանվորների միտինգներին մասնակցում են նաև շրջակա գյուղերի գյուղացիները, որոնք շատ բան են ստանում բոլշևիկների և առաջավոր բանվորների ելույթներից:

Բրադարձությունները բուռն էին հատկապես Չարսի կայսղություն, որտեղ հաշվվում էր մոտ 40 000 գինյոր և սպա: Ռեոլյուցիան այստեղ սկսում է մարտի 4—5-ին, ձերբակալում են կայսղորի պարետին, բաղմաթիվ սպաների, ընտրում Զինվորների Դեպուտատների Սովետ, բոլշևիկ գինյորներից ընտրվում են պարետի օգնականներ: Միտինգներում հանդես եկող հեղափոխության հիմնական լոզունգն էր՝ «Կեցե՛ք ռեոլյուցիան»: Սակայն գինյորական մասսան չէր պատկերադրում ռեոլյուցիայի հեռանկարներն ու խնդիրները, «...չգիտեր անելիքը և շուտով ժամանակավոր կառավարությունը ձևանարկում է միջոցառումներ»²:

Ինչպես Կենտրոնական Ռուսաստանում, Անդրկովկասի արդյունաբերական մեծ քաղաքներում նույնպես, նորից ստեղծվող իշխանության օրգաններում, Բանվորների և Զինվորների Դեպուտատների երկրային Սովետներում մեծամասնություն էին կազմում մենշևիկներն ու էսեները, երբեմն էլ բուրժուական նացիոնալիստներ:

Ինչպես ամբողջ պարտիայի ներսում, նույնպես և Անդրկովկասի պայմաններում, ռեոլյուցիայի առաջին օրերին, մինչև Վ. Ի. Լենինի գալուստը, հստակ չէր պարտիական կոմիտեների կողմնորոշումը ռեոլյուցիայի հետագա զարգացման ուղիների նկատմամբ: Նրանք ըմբռնում էին, որ Փետրվարյան ռեոլյուցիան միայն սկիզբն է, առաջին քայլը՝ սոցիալիստական ռեոլյուցիայի ճանապարհ-

¹ «Պայքար», № 16, 18 ապրիլի 1917:

² Տե՛ս «Пролетарская революция», № 1 (13), 1923, էջ 226:

Հին, բայց չէին պատկերացնում բուրժուա-դեմոկրատական ուղյուղիայի սոցիալիստականին անցնելու ուղիները: Միայն պարտիայի առաջնորդի նշանավոր Ապրիլյան թեզիսներից հետո է, որ երկրամասի կազմակերպությունները համարձակորեն աշխատավոր մասսաներին առաջնորդում են դեպի ուղյուղիա:

1917 թ. մարտի 5-ին «Պայքար» թերթը գրում է, որ ժամանակավոր կառավարությունը չի կարելի համաքել ժողովրդի կառավարություն: Նույն համարում հայտնի բոլշևիկ Արսեն Ամիրջանը գրում է, որ բանվորների առաջնահերթ պարտականությունն է ամենուրեք, որտեղ դեռևս արձակված չեն հին հիմնարկները, արձակել դրանք և ստեղծել Դեպուտատների Սովետներ:

«Կավկասկի Ռաբոչի» և «Պայքար» թերթերը 1917 թ. մարտ ամսին կանգնած էին ժամանակավոր կառավարությանը աջակցելու տեսակետի վրա:

«Կավկասկի Ռաբոչի» թերթի 1917 թ. մարտի 29-ի համարում տպագրված «Ժամանակավոր կառավարությունը և ուղյուղիոն սոցիալ-դեմոկրատիան» հոդվածում կարդում ենք. «...Միշտ և ամենուրեք, որտեղ ժամանակավոր կառավարությունը ենթարկվելով ուղյուղիոն դեմոկրատիայի ձայնին, որը ներկայացված է բանվորական և զինվորական դեպուտատների Սովետներում, կրախփի ռեակցիայի կամ կոնտրոուղյուղիայի հետ, ուղյուղիոն պրոլետարիատը պետք է պատրաստ լինի պաշտպանելու նրան»¹:

Տվյալ մոմենտի լողունգներ են՝ պրոլետարիատի ուժերի կազմակերպում, պրոլետարիատի, գյուղացիության և բանակի ուժերի համախմբում դեպուտատների Սովետում «...վճռական աջակցություն այն բոլոր քայլերին, որոնք ուղղված են ցարական-կալվածատիրական ռեժիմի բոլոր մնացուկները արմատախիլ անելու նպատակին»²:

Միայն 1917 թ. ապրիլի 10-ին է, որ ՌՍԴԲՊ Բարվի կազմակերպությունը միջոցառական կոնֆերենցիան բնդունում է ճիշտ բանաձև, գրված Ստ. Շումգոյանի կողմից:

Բանաձևում ասված է. «1. Ռուսական բուրժուազիան կոնտրոուղյուղիոն է: Բուրժուազիայի ներկայացուցիչներից կազմված կառավարությունը դեմոկրատական ղիջումներ է անում բացառապես պրոլետարիատի ճնշման տակ... Ռեուղյուղիոն ճնշման ամենափոքր թուլացումը ժամանակավոր կառավարությանը կդարձնի կոնտրոուղյուղիայի բացահայտ օրգանը: 2. ...Ոչ թե բաղադրացիական հաշտություն, այլ դասակարգային պայքար...»

6. Ձգտելով ընդարձակել և խորացնել ուղյուղիայի նվաճումները, պրոլետարիատը պետք է համախմբվի բանվորական Դեպուտատների Սովետի շուրջը, նրանց մեջ կենտրոնացնելով ուղյուղիոն դեմոկրատիայի բոլոր ուժերը, և բնդլայնելով նրանց որպես իշխանության օրգանների, աղղեցությունը»³:

Իսկ «Կավկասկի Ռաբոչի»-ն 1917 թ. ապրիլի 25 (12)-ին տպագրում է Վ. Բ. Լենինի նշանավոր թեզիսները՝ «Պրոլետարիատի խնդիրները տվյալ ուղյուղիայում», որից հետո Անդրկովկասի բոլշևիկները ծավալում են Լենինի դադափարների լայն պրոպագանդա, ձեռնամուխ լինում երկրամասի պարտիո-

¹ «Кавказский рабочий», № 15, 1917:

² Նույն տեղում:

³ Տե՛ս Բանվորների Դեպուտատների Բարվի Սովետի «ИЗВЕСТИЯ»-ի 1917 թ. ապրիլի համարները:

էան կազմակերպությունների առաջ զբաղված խնդիրների կոնկրետ կենսա-
դործմանու:

* * *

Այս կամ այն երկրում, երկրամասում տեղի ունեցած յուրաքանչյուր ուժ-
լուցիայի պատմությունը լուսարանելու համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է
հաշվի առնել նրա սոցիալ-տնտեսական կոնկրետ պայմանները, դասակարգա-
յին և ազգային փոխհարաբերությունները, աշխատավորության քաղաքական
դարգացման աստիճանը և դրանից ելնելով որոշել, բնութագրել սովյալ երկրա-
մասի որոշակի առանձնահատկությունները: Չէ, որ Փետրվարյան բուրժուա-
դեմոկրատական ուլուլուցիան համահամապատասխան և նույնաման հետևանքներ չի
ունեցել կենտրոնական Ռուսաստանի և ծայրամասերի բնակչության համար,
նրա դարգացումը տեղի է ունեցել տարբեր պայմաններում, ընդունել տարբեր
ձևեր:

Անդրկովկասի բուլշևիկյան կազմակերպությունները հաշվի էին առնում
երկրամասի ընդհանուր հետամնացությունը, բնակչության բազմազգ կազմը,
մանրբուրժուական և բուրժուա-նացիոնալիստական տարրեր պարտիսանների
սովյալությունը, մենշևիկների հետ միավորվելու փաստը, օտարերկրյա իմպե-
րիալիստների շահագրգռվածությունն ու միջամտությունը երկրամասի քաղա-
քական կյանքին և այլ հանգամանքներ, երկրի սոցիալ-տնտեսական կոնկրետ
պայմանները և դրան համապատասխան կազմակերպում իրենց ամբողջ մաս-
նայական-կազմակերպչական և ագիտացիոն-պրոպագանդիստական աշխա-
տանքը:

Անդրկովկասում ճորտատիրության մնացուկներն ունեին խորը արմատ-
ներ: Եթե Կենտրոնական Ռուսաստանում, չնայած գյուղացիության ուլուլու-
ցիոն ելույթների երկարատև պատմությանը, գյուղացիությունը իրապես հետա-
մնաց էր, ապա Անդրկովկասում այն հասնում էր առավել մեծ չափերի. ավելին՝
որոշ շրջաններում գյուղացիությունը իր հետամնացությամբ և քաղաքական
խրավադրկությամբ, բազմապիսի հարկերի ծանրությամբ գտնվում էր գրեթե
ստրկական, վիճակում: Դրա հետ միասին, կապիտալիստական շահագործման
ձևերը ներթափանցել էին արդյունաբերական կենտրոնների մերձակա շրջաննե-
րը, ստեղծելով գյուղացիության համար անտանելի պայմաններ. այդ հողի վրա
մի շարք վայրերում արդեն սովորական էին դարձել գյուղացիական հուլումները:
Քաղաքական իրավադրկությունը, ազգային ճնշումը հաճախ հասցնում էին
գյուղացիության բախումների՝ իշխանների, բեկերի և մեկիքների հետ:

Փետրվարյան բուրժուա-դեմոկրատական ուլուլուցիան անսպասելիորեն
խարխուլեց ինքնակալության հիմքերը գյուղում, բայց այն ազատություն բերեց
ոչ թե սոցրեջանական, հայ և վրացի գյուղացիությանը, այլ բեկերին ու խա-
ներին, մեկիքներին և աղաներին, իշխաններին և վաշխառուներին, որոնք օգ-
տագործելով ստեղծված դրությունը, բուրժուական նացիոնալիստների աջակ-
ցությամբ այնպես են «ինքնորոշվում» գյուղերում, որ գյուղացին արդեն սկսում
էր երանի տալ ցարի ժամանակները:

Տիրապետող դասակարգերը և նրանց գործակալները՝ նացիոնալիստները
գյուղում շարունակում են սրբագործել ֆեոդալական-ճորտատիրական կար-
գիւրը և ամբողջ ուժով պայքարում ադրատ գյուղացիների ազրարային, ուլուլու-

ցիոնն ելույթներին, ազրարային հարցը ունույնցիոնն ճանապարհով լուծելու փորձերի դեմ:

Աշխատավոր գյուղացիությանը պրոլետարիատի շուրջը համախմբելու և ունույնցիոնականացնելու գործը քաղաքական կարևորագույն խնդիր էր, որին և փետրվարյան ունույնցիայի նախօրյակին և ունույնցիայի ժամանակամիջոցում իրենց հիմնական ուղադրությունն են հատկացնում երկրամասի բոլշևիկյան կազմակերպությունները: Բոլշևիկյան պրոպագանդան, բանավոր, ինչպես և մամուլի միջոցով, այդ ժամանակաշրջանում ուղղված էր ագրարային հողի վրա գյուղում դասակարգային պայքարը սրելու նպատակին: Անհրաժեշտ էր գյուղացիությանը հասցնել այն գիտակցությունը, որ չող ստանալու դարավոր բաղձանքը կարելի է կենսագործել միայն ունույնցիոն ճանապարհով, պրոլետարիատի հետ դաշնակցած:

Գյուղացիության միջավայրում ունույնցիոն պրոպագանդա մղելու ճանապարհին լուրջ արգելակներ էին մանրբուրժուական և բուրժուա-նացիոնալիստական պարտիաները: Ագրարային հարցի լուծման բազմազան խոստումներով նրանք մթադնում էին գյուղացիության գիտակցությունը: Կալվածատիրական հողատիրության և ազգային ճնշման վերացումը, պատերազմին վերջ տալը Անդրկովկասի աշխատավոր գյուղացիության հիմնական ցանկությունն էր: Այս հարցերում գյուղացիությունը մեծ հույսեր էր կապում ցարիզմի տապալման հետ: Սակայն ինքնակալությունը տապալվել էր, իսկ գյուղացիության դրությունը ոչնչով չէր փոխվում: Պատերազմը շարունակվում էր, պահանջելով նոր զոհեր ու զրկանքներ: Չնայած ունույնցիային՝ իշխանները, բեկերն ու մեկիքները իրենց կալվածքներով մնում էին անձեռնմխելի: Աշխատավոր գյուղացիության հիմնական մասսան շարունակում էր տնքալ հողազրկությունից և սակավահողությունից: Օրենքը, իրավունքը, ինչպես նախկինում, ունեոր դասակարգերի՝ կուլակների, վաշխառուների ձեռքին էր, որոնք շարունակում էին կեղևքել և ոտնահարել գյուղացիությունը: Այն երևույթը շատ դիպուկ կերպով է բնութագրել Մ. Ի. Կալինինը. «Ինչ մնում է արևելյան և կովկասյան ժողովուրդներին, ապա, այստեղ եղել է սեղմիր, ճգմիր, բաժանիր, որ տիրես քաղաքականությունը, իսկ գլխավորը բաժանիր ու թալանիր: Իրոք, ընդհուպ մինչև պրոլետարական ունույնցիան տեղի էին ունենում գյուղացիական հողերի կողոպուտ»¹:

Սրա հետ միասին, մանրբուրժուական և նացիոնալիստական պարտիաները, օդադործելով տիրապետող դասակարգերի միջոցները, գործադրում էին բոլոր հնարավորությունները՝ ուժեղացնելու իրենց ազդեցությունը գյուղացիության վրա, խափանելու գյուղացիական շարժումները:

Այս պատճառով էլ բոլշևիկյան կազմակերպությունները գյուղացիության միջավայրում տարվող իրենց ամբողջ աշխատանքը ուղղում են մանրբուրժուական և բուրժուա-նացիոնալիստական պարտիաներին մեկնացնելու, գյուղացիությանը այդ պարտիաների ազդեցությունից հեռու պահելու և պրոլետարիատի ունույնցիոն խնդիրների շուրջը համախմբելու նպատակին:

Բուրժուա-նացիոնալիստների ազդեցությունից գյուղացիությանը որոշ մասին դուրս բերելու ուղղությամբ բոլշևիկների տարած աշխատանքը բնութագրելու համար հատկանշական է հետևյալ փաստը: Փետրվարյան ունույնցիա-

¹ М. И. Калинин, Статьи и речи. 1937, стр. 281:

լից հետո, երբ սոցիալ-դեմոկրատական սլոգանադաշի ազդեցությամբ գյուղերում սկսում են ստեղծվել գյուղացիական սովետներ և կոմիտեներ, գյուղացիական ազքատ մասսաների քաղաքական այս ակտիվության մթնոլորտում հայ ժողովրդի ոխերիմ թշնամի դաշնակները աշխատավոր գյուղացիությունը ռևոլյուցիոն պայքարից հեռու պահելու դիտավորությամբ՝ հնարում են պայքարի տարբեր եղանակներ և ձևեր։ Դաշնակները ձեռնամուխ են լինում, այսպես կոչված, «Հայ գյուղացիական միությունների» ստեղծմանը, խանգարում հայ գյուղացիությանը՝ ողջ աշխատավոր գյուղացիության հետ միասին, հանուն ագրարային հարցի արմատական լուծման հանդես գալու գործին։ «Գյուղացիական միությունների» կազմակերպումը մի նոր քայլ էր դաշնակցության կոնտրոլուցիոն, հակաժողովրդական դործունեության ճանապարհին։

Գյուղացիական «միություններ» են կազմակերպում նաև մուսաֆաթիստներն ու մենշևիկները՝ Ագրբեջանում և Վրաստանում, ձգտելով ամեն կերպ խանգարել երկրամասի շքավորությունը ռևոլյուցիոն սոցիալ-դեմոկրատական դժոխի տակ համախմբելու գործը։

Անհրաժեշտ էր մերկացնել նացիոնալիստների՝ բուրժուազիայի գործակալների այս նոր ձեռնարկությունը, ժամանակ չտալ նրանց՝ խաբելու գյուղացիությանը, ընդդրկելու նրանց «գյուղացիական միություններում»։

Այս գործին էլ ահա ձեռնամուխ են լինում Անդրկովկասի բոլշևիկները՝ Ստ. Շահումյանը, Ա. Զափարիձեն, Ա. Ամիրջանը, Մ. Աղիզրեկովը, Ա. Միկոյանը, Ֆ. Մախարաձեն, որոնք մամուլում, միտինգներում և ժողովներում հանդես են գալիս բուրժուական նացիոնալիստների դործունեության և քաղաքականության մերկացումով։

Ա. Միկոյանը հանդես է դալիս «Գյուղացիական ազգային միությունները և դրությունը Կովկասում» ընդարձակ հոդվածով, որտեղ մերկացնելով և՛ հայկական, և՛ ադրբեջանական ու վրացական նացիոնալիստներին, վեր է հանում ազգային միությունների սոցիալական իսկական էությունը, տարբեր ազգերի բոլոր գյուղացիներին կոչ անում միավորվել դասակարգային սկզբունքով, ինտերնացիոնալ միություններում, անողորմ պայքար մղել կալվածատիրության և կուլակության դեմ։

Այդ հոդվածում Միկոյանը գրում է.

«Մեծ հեղափոխության պարպացումը և ամրապնդումը հեղափոխության միակ շարժիչ ուժերից՝ բանվորությունից, զորքից և գյուղացիությունից հրամայաբար պահանջում են կազմակերպվել...

Խոսքը վերաբերում է դաշնակցականների կազմակերպած հայ գյուղացիական միություններին...

Կովկասում ազգային հարաբերությունների այսպիսի թունավորման մեջ մեղավոր են ոչ միայն հայ, այլ նաև թուրք ու վրացի նացիոնալիստները։ Ծիշտ է, որոշ մոմենտի մեկն ավելի ագրեսիվ ու անպատկառ է եղել, քան մյուսը, իսկ ընդհանրապես ոչ մեկը մյուսից հտ չի մնացել... Ինչպես միշտ, այնպես էլ այստեղ, ազգային կոնֆլիկտի միջոց է դասակարգային կոնֆլիկտ... Պետք է կազմակերպել հայ և թուրք գյուղացուն միևնույն միությունների մեջ, պիտի փոխադարձ շփվելու հնարավորություն տալ։ Բայց սա դեռ բավական չէ. այսպիսի միջազգային գյուղացիական կազմակերպությունները, որպես զուտ դասակարգային, պիտի վճռական և անողորմ դասակարգային պայքար սկսեն բոլոր հո-

դատերերի դեմ, լինեն դրանք թուրք բեկեր, հայ իշխաններ ու հոգևորականներ, թե վրացի կնյազներ:

Գյուղացիությունը պիտի բաժանվի և կազմակերպվի ոչ թե սկզբային, այլ դասակարգային սկզբունքով, և անողոք պայքար հայտարարի և ամեն մի կապ կտրի հակահեղափոխության հենարան կազմող տիրապետող դասակարգերի հետ՝ առանց ազգի խտրության:

Միայն այսպիսի դասակարգային պայքարի շկուլայի և միջազգային դասակարգային կազմակերպությունների մեջ հայ ու թուրք գյուղացիները կզգան իրար բարեկամ ու դաշնակից, և թշնամի հայ ու թուրք տիրապետող դասակարգերին... Այս գիտակցությամբ Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցությունը կոչ է անում կոմկասի բոլոր ազգերի գյուղացիներին՝ հայերին, թուրքերին, վրացիներին, կազմակերպվել միջազգային դասակարգային գյուղացիական միությունների մեջ, անողոք դասակարգային պայքար մղել հակահեղափոխական տիրապետող դասակարգերի դեմ և հանուն մեր բոլորիս երազած լավ ապագայի, կռվել ու կռվել բոլոր ազգերի և բոլոր երկրների աշխատավորության միջազգային համերաշխությունը»¹:

Մամուլի միջոցով տարվող պրոպագանդայից բացի գյուղ են ուղարկվում նաև մի շարք պրոպագանդիստներ:

Սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպությունները բացառիկ նշանակություն էին տալիս գյուղացիության մեջ տարվող աշխատանքին, գյուղացիությանը բանվոր դասակարգի կողմը գրավելու գործին:

ՌՍԴԲՊ Բաքվի կոմիտեի նախաձեռնությամբ գյուղացիության հետ կապ սահմանելու և նրա միջավայրում համապատասխան աշխատանք տանելու համար Բանվորների, Զինվորների և Նավաստիների Բաքվի Սովետին կից կազմակերպվում է «Կենտրոնական մերձքաղաքային հանձնաժողով»: Այս հանձնաժողովի աշխատանքներին ակտիվ մասնակցություն է ցուցաբերում Մ. Ազիզբեկովը, որը ռևոլյուցիոն մեծ գործունեություն է ծավալում ադրբեջանական գյուղացիության միջավայրում:

Բոլշևիկյան ագիտացիան ուժեղանում է Ադրբեջանում՝ Շուշու, Լենքորանի, Դաղախի դավառներում, Հայաստանում՝ Ալեքսանդրապոլի, Լոռու և Զանգեզուրի, Վրաստանում՝ Թելավի, Քութայիսի, Թիֆլիսի դավառներում:

Պարտիական կազմակերպությունների սիստեմատիկ աշխատանքի շնորհիվ գյուղացիությունը հաճույքով էր լսում բոլշևիկյան ագիտացիան, չքավորական խավերի առաջավոր մասը մտնում էր պարտիայի մեջ, գյուղերում ստեղծվում էին գյուղացիական կոմիտեներ և պարտիական բջիջներ: «Պայքար» թերթը «Գյուղը կենդանանում է» հոգվածում հաղորդում է. «Հայ գյուղացին սկսում է սրթնանալ, սթափվել, ճանաչել իր իսկական բարեկամներին, ազատագրվել «սոցիալիստ» գաշնակցականներից:

Լոռու կենտրոնում — Զալալ օղլում — պարզված է ՌՍԴԲՊ կուսակցության դրոշակը, հիմնված է տեղական կոմիտե»²:

Երկրամասի չքավորագույն գյուղացիությունը աստիճանաբար համոզվում է, որ նացիստալիստական պարտիաների հայտարարությունները կեղծ են, գե-

¹ «Պայքար», № 31, 1917:

² Նույն տեղում, № 48, 1917:

մագուգիկ, որ ագրարային հարցը կարող է լուծվել միայն սրբուկատարիատի հետ համատեղ պայքարով՝ սոցիալ-դեմոկրատիայի ունոյուցիոն դրոշի տակ:

Վերլուծելով երկրամասի ունոյուցիոն իրադարձությունները, Ստ. Շահուն մշտնջենում է որ կովկասում ունոյուցիայի թշնամին միշտ եղել է և մնում է նացիոնալիզմը:

Բանն այն է, որ այդ կատաղի նացիոնալիստական պարտիաները արհեստականորեն քողարկում էին «սոցիալիստական», «ունոյուցիոն» «հայրենասիրական» լուղունգներով և, փարիսեցիարար խարելով աշխատավորներին, անցկացնում իրենց սահարյուրակային-նացիոնալիստական գիծը:

Այդ թելադրում էր բոլշևիկյան կազմակերպություններին համբերատարությամբ և համառ կերպով պրոպագանդել սրբուկատարական ինտերնացիոնալիզմի գաղափարները, հետևողականորեն և վճռականապես մեղակացնել բուրժուազիայի գործակալների քարոզների նացիոնալիստական էությունը, Անդրկովկասի ժողովուրդներին դաստիարակել ինտերնացիոնալիզմի ոգով, հասնել նրանց համերաշխ, միասնական պայքարին՝ ցարիզմի և բուրժուազիայի դեմ ուղղված համառուսական ունոյուցիոն ընդհանուր շարժման մեջ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ, հետևողականորեն առաջնորդվելով պարտիայի կենտրոնական կոմիտեի և Վ. Ի. Լենինի ցուցումներով, Անդրկովկասի բոլշևիկները ՌՍԴԲՊ կովկասյան բյուրոյի գլխավորությամբ պատվով են կատարում այս մեծ ու պատասխանատու խնդիրը:

Իրենց ամբողջ գործունեությամբ բանվոր դասակարգի հենց այս միասնությանն ու միաձուլությանն են ձգտել Անդրկովկասի բոլշևիկները, այդ բնադավառում որոշակի հաջողություններ ձեռք բերելով ինչպես Փետրվարյան ունոյուցիայի նախորդակին, նույնպես և անմիջականորեն ունոյուցիայի ընթացքում:

Սակայն, հարկ է նշել նաև, որ Փետրվարյան բուրժուա-դեմոկրատական ունոյուցիային հաջորդող առաջին ամիսներին մասսաներին ունոյուցիոն սոցիալ-դեմոկրատիայի կողմը գրավելու գործը բավականաչափ ճիշտ հիմքերի վրա չէր դրված. դրան լրջորեն փնասում էր սխալ կերպով կենսագործված միավորումը մենշևիկների հետ:

Միավորվելու տենդենցը սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպություններում առկա էր նաև իմպերիալիստական պատերազմի նախորդ տարիներին: Հայտնի է, որ ՌՍԴԲՊ Պրագայի համապարտիական կոնֆերենցիայից հետո, որտեղ բոլշևիկները վերջնականապես սահմանազատվեցին մենշևիկներից, Վ. Ի. Լենինը մենշևիկների միավորումը բոլշևիկյան կազմակերպություններում համարում էր անթույլատրելի և վնասակար:

Սակայն Փետրվարյան ունոյուցիայի առաջին օրերին Անդրկովկասի, Ուկրաինայի և Հյուսիսային կովկասի սոցիալ-դեմոկրատական մի շարք կազմակերպություններում միավորվելու այդ տենդենցը ուժեղանում է: Այսպես, օրինակ, 1917 թ. երկար ժամանակ ՌՍԴԲՊ Ստավրոպոլի կոմիտեն միավորված էր մենշևիկների հետ¹:

Վ. Ի. Լենինը, գտնվելով Ռուսաստանից դուրս, կանխագուշակում է տարբեր կազմակերպությունների միավորման այս ձգտումն ու նրա վտանգավորու-

¹ ՍՄԿՊ Կենտկոմին կից Մարքսիզմ-Լենինիզմի ինստիտուտի արխիվ, ֆոնդ 17, միավոր 329, էջ 1:

թյունը: Նա խստորեն ղգուշացնում է և գտնում, որ «մեծագույն դժբախտություն կրինք... Եթե մերոնք «միասնություն» դիմենք Չխեիձեի և Բնկ. հետ»¹:

Փետրվարյան ռեուլյուցիայի առաջին օրերին մենշևիկների դեմագոգիկ, քողարկված հայտարարությունների հետևանքով Անդրկովկասի սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպություններում միավորվելու տրամադրությունները հասնում են մեծ չափերի: Բաքվում, Թիֆլիսում, Ալեքսանդրապոլում, Ղարսում լույշեիկները միավորվում են մենշևիկների հետ:

1917 թ. մարտի 10-ին Բաքվում ստեղծվում են մենշևիկների հետ միավորված սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպություններ: 1917 թ. մարտի 11-ին Թիֆլիսում միավորումը կազմակերպչորեն ձևավորվում է՝ ընտրվում է Թիֆլիսի Կոմիտե՝ լույշեիկներից և մենշևիկներից:

Այսօրինակ միավորումը առաջին հերթին բացատրվում է նրանով, որ լույշեիկյան կազմակերպությունները ռեուլյուցիայի առաջին օրերին բավականաչափ հստակ պատկերացում չունեին ռուսական երկրորդ ռեուլյուցիայի զարգացման ամենակենսական խնդիրների մասին: Միավորման համար պատճառ են հանդիսացել նաև պրոլետարական խավերի քաղաքական նվաղ հասունացումն ու կազմակերպվածությունը, պրոլետարիատի մի մասը դեռևս տարված էր սահմանադրական իլյուզիաներով, իր սոցիալական կազմով առավելապես մանրբուրժուական անդրկովկասյան իրականության պայմաններում հատկապես ուժեղ էր մանրբուրժուական խավերի ազդեցությունը բանվոր դասակարգի վրա:

Միավորումը տեղի է ունենում այն մոմենտին, երբ լույշեիկյան կազմակերպությունների ականավոր գործիչներն ու ղեկավարները գտնվում էին Անդրկովկասից դուրս, կամ նոր միայն վերադարձել էին աքսորից ու բանտից և այդ էտապում բավականաչափ հստակորեն և որոշակի չէին պատկերացնում ռեուլյուցիայի զարգացման կոնկրետ ուղիները:

Այս մոմենտին ավելանում էր նաև միասնական կազմակերպության մեջ միավորվելու մենշևիկ ինտերնացիոնալիստների ուժեղացող պրոպագանդան, նրանց համար պահանջը: Իրենց ղեկավարիկ հայտարարություններով նրանք ազդեցություն են գործում բանվորական որոշ խավերի վրա, որոնք նույնպես հանդես էին գալիս միավորման պահանջով:

Նվ՝ վերջապես, այդ կարելի է համարել նաև մերձավորագույն խնդիրները լուծելու համար կատարված տակտիկական քայլ, կոմպրոմիս: Բայց պրակտիկական ցույց տվեց այդօրինակ համաձայնության վնասակարությունը ռեուլյուցիայի զարգացման տվյալ էտապում:

Միավորումը բացասաբար է անդրադառնում լույշեիկյան պրոպագանդայի, աշխատավորական մասսաների ռեուլյուցիոնականացման, նրանց մանրբուրժուական ազդեցություններից ազատազրելու ուղղությամբ տարվող աշխատանքների վրա: Երկրամասի պարտիական կազմակերպությունների, թեև կարճ ժամանակից հետո ուղղված, բայց լուրջ սխալը իսանդարեղ ժամանակին մերկացնելու մենշևիկյան-էսեռական պրոպագանդայի կոնտրոլը լույշեիկներին, դավաճանական էությունը: Միավորումը այդպիսի պատասխանատու մոմենտում վնասեց աշխատավորների աչքում մենշևիկներին և էսեռներին մերկացնելու գործին:

Սակայն, այսուհանդերձ, լույշեիկները զաղափարական ոչ մի զիջում չեն

² Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հ. 35, էջ 320:

անում: Հանդես գալով միտինգներում, ժողովներում և հավաքույթներում, մամուլի էջերում բոլշևիկները մազաչափ անգամ չէին շեղվում իրենց ուղղություն յուզումներից և մերկացնում էին մենշևիկյան պաշտպանողական տակտիկան:

Շուտով Անդրկովկասի բոլշևիկները վճռականորեն հարց են բարձրացնում՝ կազմակերպչորեն սահմանադատվել մենշևիկներից, որոնք շարունակում էին ամեն կերպ կառչած մնալ միավորմանը, որովհետև այն ձեռնտու էր իրենց: Մենշևիկները լայն կամպանիա են մղում բոլշևիկների հետ կազմակերպական միավորման պահպանման օգտին: Բաքվի, Թիֆլիսի, Ալեքսանդրապոլի, Ղարսի և Երկրամասի մյուս կազմակերպությունների բոլշևիկները վճռականորեն խղում են կասկերը «պաշտպանողականներից»:

«Պայքար» թերթը իր № 45-ում արդեն ընթերցողներին հաղորդում էր, որ Թիֆլիսի բոլշևիկների վերջին ժողովում ընդունվել է որոշում՝ միավորված կազմակերպությունից դուրս գալու և բոլշևիկյան առանձին ինքնուրույն կազմակերպություն ստեղծելու մասին, իսկ 50-րդ համարում բոլշևիկները տպագրում են բաց նամակ, որտեղ նրանք հայտարարում են, որ տարածայնությունները մենշևիկների հետ՝ կրում են ոչ միայն տակտիկական, այլև ծրագրային, սկզբունքային բնույթ, և որ մոտ ժամանակներում հայերեն լեզվով հրապարակվելու է բոլշևիկյան օրգան, որի հոգսն իր վրա է վերցրել ՌՄԴԲՊ (բոլշևիկների) Թիֆլիսի Կոմիտեն: Նամակը ստորագրում են Ա. Մուսվյանը (Մանսուրյան), Հ. Հակոբյանը (Պրոլետար), Ա. Միկոյանը, Ստ. Շահումյանը, Կարազաշը (Բանվոր), Ա. Կարինյանը, բանվոր Խեչոն և ուրիշներ:

Վերջնական սահմանազատումը մենշևիկներից տեղի է ունենում հունիսին, Երկրամասի համարյա բոլոր կազմակերպություններում:

1917 թ. հունիսի 10-ին Թիֆլիսում և 16-ին Ալեքսանդրապոլում, հունիսի 16—25-ը՝ Բաքվի բոլոր ռայոնական կազմակերպություններում բոլշևիկները հեռանում են մենշևիկներից և ստեղծում ինքնուրույն կազմակերպություններ:

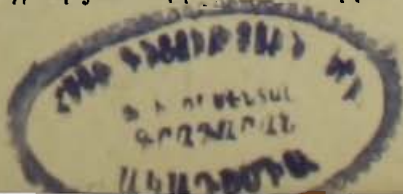
Այսպիսով, Անդրկովկասի բոլշևիկյան կազմակերպությունները, հաղթահարելով նաև մենշևիկների հետ միավորվելու հետևանքով ստեղծված դժվարությունները, կենսագործում են Պարտիայի Կենտկոմի և Վ. Ի. Լենինի ցուցումները՝ մասսաներին սոցիալիստական ուղղությամբ նախապատրաստելու վերաբերյալ:

Այնուհետև բոլշևիկյան կազմակերպությունների աշխատանքներում նկատվում է զգալի աշխուժացում: Ինչպես հաղորդում են բոլշևիկյան թերթերը՝ օրըստօրե ավելանում է պարտիայի անդամների թիվը, աճում է բջիջների քանակը ձեռնարկություններում, գործարաններում, հանքահորերում, ֆաբրիկաներում, ղորամասերում և նավատորմում:

Բանավոր պրոպագանդայից բացի, անդրկովկասյան բոլշևիկները մամուլի սուր ծայրն ամբողջովին ուղղում են մանրբուրժուական և նացիոնալիստական պարտիաների մերկացմանը, նպատակ ունենալով «ինքնակամ մոլորվածներին» աղատագրել նրանց ազդեցությունից: Այս ժամանակաշրջանում պրոպագանդիստական մեծ աշխատանք է կատարում բոլշևիկյան մամուլը, Անդրկովկասի ժողովուրդների լեզուներով և ուսերեն լեզվով հրապարակվող լրագրերն ու հանդեսները:

Մանրբուրժուական տրամադրությունների առիթը, որին ժամանակավորա-

1 «Պայքար», № 50, 1917:

պես տուրք էր տվել Անդրկովկասի աշխատավորության ղգալի մասը, բոլշևիկյան պրոպագանդայի հարվածների տակ քայլ առ քայլ նահանջում է ինչպես պարտիայի ներսում, նույնպես և Սովետներում, պրոֆմիություններում և մասսայական մյուս կազմակերպություններում:

Այսպիսով, Փետրվարյան ռևոլյուցիայի ամենամեծ արդյունքը Անդրկովկասի, ինչպես և ամբողջ Ռուսաստանի աշխատավորության համար քաղաքական այն դասերն էր, որ նա բոլշևիկյան կազմակերպությունների հետ միասին քաղեց ռևոլյուցիայից:

Անդրկովկասի բազմազգ պրոլետարիատը ռուսական երկրորդ ռևոլյուցիայի մարտերի բոցերի մեջ քաղաքականապես ղգալիորեն աճեց, բարձրացավ նրա քաղաքական գիտակցությունը: Փետրվարյան բուրժուա-դեմոկրատական ռևոլյուցիան երկրամասի բանվոր դասակարգին ցույց տվեց, որ մենշևիկների, էսենների և բուրժուական նացիոնալիստների ամբողջ գործունեությունը ուղղված է տիրապետող դասակարգերի շահերի պաշտպանությանը:

Անդրկովկասի աշխատավոր գյուղացիությունը, հանձին մենշևիկների, դաշնականների և մուսաֆաթիստների, տեսնում էր տիրապետող դասակարգերի քաղաքականության կենսագործողներին, համոզվում, որ նրանց նպատակն է ջլատել գյուղացիության ռևոլյուցիոն ուժերը, շարունակել նրա ձնշումն ու շահագործումը:

Զինվորների և նավաստիների մասսան, որը ինչպես ռազմաճակատային հատվածում, նույնպես և կայազորներում անհամբեր սպասում էր, թե երբ կվերջանա պատերազմը, դարձյալ լսում էր սլաութերազմը «մինչև հաղթանակ տանելու» լոզունգը: Պատերազմը արդեն համբերությունից հանել էր զինվորներին: Նրանք բոլշևիկյան լրագրերին, «Պրավդա»-ին դրում էին, որ «պատերազմի ամեն մի օրը իրենց հանում է համբերությունից»¹:

Փետրվարյան բուրժուա-դեմոկրատական ռևոլյուցիայի նախօրյակին և ամբողջ ընթացքում ռևոլյուցիոն շարժման զարգացման և աշխատավորների ինտերնացիոնալ միասնության ամրապնդման գործում բոլշևիկյան կազմակերպություններին մեծ օգնություն է ցույց տվել ռևոլյուցիոն ինտելիգենցիան: Ռևոլյուցիայի օրերին ինտելիգենցիան ձևոր բերեց նացիոնալիզմի դեմ պայքարելու նոր փորձ և օժանդակեց Կոմունիստական պարտիային՝ մերկացնելու և պսակաղերժ անելու բուրժուական նացիոնալիզմի ռեակցիոն էությունը:

Աշխատավոր մասսաները Փետրվարյան բուրժուա-դեմոկրատական ռևոլյուցիայի օրերին նկատելիորեն կոփվեցին, իրենց ռևոլյուցիոն պրակտիկայում համոզվեցին, որ նրանց շահերի միակ սրտշտպանը, որ անձնաղոհաբար և հետևողականորեն պայքարում է տիրապետող դասակարգերի դեմ, հանդիսանում է Կոմունիստական պարտիան:

Մասսաների այս անսահման համատար Բոլշևիկյան պարտիայի նկատմամբ այն երաշխիքն էր, որն ապահովեց Սովետական իշխանության հաղթանակն Անդրկովկասում:

¹ «Правда», № 87. 1917: